

Organizacija gospodarskih arhivov v nekaterih zahodnih državah

BRANKO RADULVIČ

Gradivo gospodarstva in gospodarskih organizacij je zelo pomemben del celote arhivskega gradiva, pomembno predvsem za preučevanje raznih gospodarskih gibanj in gospodarstva nasploh, prav tako pa tudi za spoznavanje in razumevanje ekonomskih odnosov določenega obdobja¹. Zaradi njegove pomembnosti posvečajo mnoge države, predvsem zahodne Evrope (predvsem države severne in srednje Evrope), temu gradivu tudi posebno pozornost. Tako so se v začetku 20. stoletja v industrijsko razvitih delih Evrope začeli oblikovati posebni arhivi, ki zbirajo in hranijo gradivo podjetij, zbornic in raznih profesionalnih združenj s področja gospodarstva (gospodarski arhivi).

Najstarejši gospodarski arhiv je bil formiran v Kölnu (Rheinisch-Westfälisches Wirtschaftsarchiv zu Köln) leta 1906. Arhiv v Kölnu je bil ustanovljen po dogovoru med Zbornico za trgovino in industrijo v Kölnu in kölnskim mestnim zgodovinskim arhivom².

Archives Economiques Suisses je bil ustanovljen kot del okrožnega mestnega arhiva v Baslu leta 1910. Nato je leta 1921 dobil avtonomno pozicijo v Upravi za notranje zadeve, leta 1943 pa je bil vključen v Upravo za javno izobrazbo. Od leta 1976 je inkorporiran v Univerzitetno knjižnico, vendar je ohranil določeno avtonomijo³.

Na Nizozemskem je bil leta 1914 v Haagu ustanovljen Arhiv gospodarske zgodovine (Nederlandsch-Economisch-Historisch Archief) kot privatna družba⁴.

Stiftung Westfälisches Wirtschaftsarchiv v Dortmundu je prav tako privatna družba, ustanovljena leta 1941, leta 1969 je bil arhiv transformiran v fondacijo z odločitvijo, ki jo je sprejela na generalni seji Zbornice za trgovino in industrijo za Dortmund. Arhiv danes financira osem zbornic za trgovino in industrijo Severnega Porenja - Westfalije, nadalje regionalna konfederacija Westfalija - Luppe, mesto Dortmund in Združenje za študij ekonomske zgodovine Westfalije. Arhiv vodijo šolani arhivisti. Podobna ustanova je bila formirana tudi za pokrajino Baden-Württemberg leta 1980⁵.

Podobno je organiziran tudi Centralni inštitut za gospodarske arhive na Finskem. Inicijativa za ustanovitev je prišla s strani finskega združenja poslovnih arhivov, ustanovljenega l. 1960. Projekt je bil realiziran z finančno pomočjo države in mesta Mikkeli. V skladu z zakonom iz l. 1975 se centralni arhivi vodijo preko zveze, družbe ali privatne fondacije in lahko dobijo državno podporo, le če pokrivajo 80% vseh stroškov⁶.

Erhvervs Arkivet of Aarhus na Danskem je bil ustanovljen l. 1948 z finančno pomočjo mesta in darov iz privatnih virov. Fondacija, ki je bila ustanovljena kot privatna ustanova, je dobila državno upravo l. 1962. Danes ima položaj neodvisne državne ustanove, kar je edinstven primer v svetu⁷.

Leta 1950 je bil v Canberri formiran Arhiv za gospodarstvo in delo (Archives of Business and Labour) znotraj Raziskovalne šole socialnih znanosti Nacionalne univerze Avstralije (Research School of Social Sciences of the National University of Australia). Omenjeni inštitut hrani poleg gradiva podjetij tudi gradivo zbornic in raznih profesionalnih združenj s področja gospodarstva⁸.

Privatna fondacija ni vedno najboljša rešitev, kar je primer z l. 1971 ustanovljenim centrom na Univerzi sv. Ignaca v Antwerpnu, ki pa je kmalu zašel v finančne težave, in bil priključen Državnemu arhivu⁹.

Po I. svetovni vojni, ki je začasno zavrla razvoj gospodarskih arhivov v svetu, je interes za gospodarsko zgodovino dobil nov zalet predvsem v Združenih državah Amerike. Na prvem mestu je treba poudariti prizadevanje posameznikov in organizacij, tako s področja gospodarstva kot tudi znanstvenih inštitucij, ki so z skupnimi močmi l. 1929 ustanovili organizacijo, sestavljeno iz vodilnih strokovnjakov s področja gospodarstva, veleindustrijaleev, bankirjev, univerzitetnih profesorjev ekonomske zgodovine in arhivistov z imenom Business Historical Society, ki ima sedež v Bostonu in je centralna tovrstna arhivska ustanova v ZDA. Gradivo pridobivajo na prostovoljni podlagi s predajo gradiva gospodarskih organizacij ali pa

1 Krcšimir Nemeth, Privredni arhivi, Priručnik iz arhivistike SDARJ, Zagreb, 1977, str. 140.

2 Business Archives, Studies on international practices, K.G. Saur München-New York-London-Paris, 1983, str. 21 (dalje Business Archives).

3 Business Archives, str. 21.

4 Business Archives, str. 21.

5 Business Archives, str. 22.

6 Business Archives, str. 22.

7 Business Archives, str. 22.

8 Business Archives, str. 22.

9 Business Archives, str. 22-23.

z nakupi. Bostonski arhiv namreč razpolaga z ogromnimi finančnimi sredstvi¹⁰.

Podobna organizacija kot v ZDA obstaja tudi v Veliki Britaniji, ustanovljena l. 1932. To je Council for the Preservation of Business Archives, ki pa je za razliko od ameriškega modela povezana z državo. Generalni direktor državnih arhivov je na čeln omenjene organizacije. Angleži niso ustanovili centralnega gospodarskega arhiva, temveč si prizadevajo pridobiti velika podjetja, da sama hranijo svoje gradivo (poslovni arhivi), ali pa shranijo svoje gradivo v državne arhive, knjižnice ali muzeje¹¹.

V Franciji je država sama pristopila k reševanju problema hranjenja arhivskega gradiva gospodarstva. V državnih arhivih so poskrbeli za ustanavljanje posebnih oddelkov za hranjenje tovrstnega gradiva (od gradiva tovarn in podjetij ter strokovnih organizacij s področja gospodarstva).

V Franciji je precej gospodarskih organizacij od bank, železnic, elektrogospodarstva v državnih rokah ali pa poslujejo kot posebna nacionalna podjetja (primer tovarne avtomobilov RENAULT).

Podobno kot v Franciji je arhivska mreža organizirana tudi v Italiji.

Na drugi strani so tudi donedavne države vzhodnega bloka imele posebno organizirano mrežo gospodarskih arhivov v sklopu regionalnih in državnih arhivov za hranjenje gradiva s področja gospodarstva. Vsaka država je imela dokaj specifično razvito mrežo institucij za hrambo arhivskega gradiva, od bivše Sovjetske zveze pa vse do bivše Jugoslavije.

Druga vrsta organizacij, ki zbirajo in hranijo gradivo gospodarstva, so t.i. arhivi gospodarskih podjetij. To so tovarniški arhivi, ki hranijo gradivo velikih družb, tvrdk v tovarnah samih (Krupp, Siemens). Razvoj teh arhivov je potekal sočasno z razvojem gospodarskih arhivov.

Gradivo gospodarstva je bilo vse do začetka 20. stoletja prepriščeno propadanju zaradi nepoznavanja pomenbnosti gradiva podjetij za raziskovanje gospodarske zgodovine.

Splošno znano je, da se podjetja do svojega gradiva obnašajo zelo mačehovsko in so za gradivo zainteresirani samo toliko, kolikor ima leto uporabno vrednost za poslovanje podjetja, ko pa izgubi to vrednost je gradivo v resni nevarnosti, da izgine. Predvsem brezbriznost podjetij, torej ustvarjalcev arhivskega gradiva, lahko pripelje do propada dragocene dediščine. Gradivo na zahodu namreč ni zavarovano kot kulturna dediščina in zaradi tega ni zakonsko zavarovano, kot je primer v veljavni slovenski zakonodaji.

Po drugi strani pa so centri za gospodarske arhive boljše usposobljeni za hrambo in varstvo gradiva, kot pa je primer s poslovnimi arhivi predvsem v luči narave njihove ustanovitve. Javni arhivi na drugi strani zaradi preobilice upravnega gradiva ne morejo primemo poskrbeti za obdelavo gradiva gospodarstva in zaradi tega je ta vrsta gradiva ogrožena in prepuščena počasnemu propadanju. Večina gradiva gospodarstva je namreč še vedno neurejena in zaradi tega tudi težko pristopna za morebitne raziskovalce gospodarske zgodovine. Tudi ostale javne ustanove kot so knjižnice in muzeji, imajo svoje naloge in ne morejo poskrbeti za tovrstno gradivo, razen v nujnih primerih.

Gradivo upravnih organov je namenjeno največ skrbi pri obdelavi in strokovnem urejanju. Tudi v teh fondih se nahaja veliko gradiva, ki se nanaša na gospodarstvo (pri pristojnih ministrstvih, oddelkih, direkcijah), kjer se hrani gradivo o poslovanju, registracijah, spremembah pri podjetjih, tvrdkah, delniških družbah in raznih strokovnih združenjih s področja gospodarstva¹².

Ko govorimo o virih za gospodarsko zgodovino, ponavadi mislimo predvsem na gradivo, ki izvira iz delovanja in poslovanja raznih industrijskih in trgovskih organizacij, denarnih zavodov, zadrug in nenazadnje raznih profesionalnih gospodarskih združenj oz. ustanov (gospodarske zbornice...). Tovrstno gradivo se nahaja tudi v fondih notarjev, katerih naloge so bile tudi v tesni povezavi z gospodarstvom. (Vse ustanovne listine delniških družb, spremembe pravil delniških družb so postale veljavne z notarskim aktom.)¹³ Pred sabo moramo imeti dejstvo, da imamo opravka predvsem z gradivom novejšega datuma, t.j. od druge polovice 19. stoletja dalje. Starejše gradivo se namreč zaradi nepoznavanja pomembnosti v večini primerov ni ohranilo (ohranili so se predvsem urbarji kot vir za gospodarsko zgodovino, vendar kot del rodbinskih oz. graščinskih fondov). Redki so primeri celovite ohranjenosti poslovanja in dela nekega podjetja, ustanovljenega pred več kot sto leti.

Kot vir za preučevanje zgodnejših obdobj gospodarske zgodovine se zato uprablja predvsem razni almanahi, letna poročila in gospodarski tisk¹⁴.

10 Krešimir Nemeth, Privredni arhivi, Arhivist, II., zv. 1., Beograd, 1952, str. 3-4.

11 Krešimir Nemeth, Privredni arhivi, Arhivist, II., zv. 1., Beograd, 1952, str. 4.

12 Gl. Vladimir Koloka, Arhivsko gradivo najvišjih upravnih organov v Sloveniji za področje industrije, obrti in trgovine, Arhivi, IV., št. 1-2, Ljubljana, 1981, str. 49-53.

13 Gl. Žarko Bizjak, Gradivo notarskih fondov, Arhivi, X., št. 1-2, Ljubljana, 1987, str. 44-46.

14 Krešimir Nemeth, Privredni arhivi, Priručnik iz arhivistike SDARJ, Zagreb, 1977, str. 140.

ZUSAMMENFASSUNG

Organisierung der Wirtschaftsarchive in einigen westlichen Staaten

BRANKO RADULOVIČ

Wirtschafts- und Geschäfts- bzw. Betriebsarchive haben ihre spezifische Lage im Netz der Archivinstitutionen in den westeuropäischen Ländern. Ihre Entwicklung begann am Beginn des 20. Jahrhunderts, als Fachleute aus verschiedenen Bereichen zur Feststellung gekommen sind, daß das Wirtschaftsarchivgut sehr wichtiger Teil der

Kulturerbschaft und sehr kostbare Quelle für die Forschung der wirtschaftlichen und auch anderer Geschichte ist.

Die Problematik des Aufbewahrens und der Bearbeitung des Wirtschaftsregistraturgutes ist im großen Maße in der heutigen slowenischen Archivistik anwesend, weil die-
artigem Registraturgut bei der Bearbeitung nicht genug Aufmerksamkeit gewidmet wird, so daß dieses Registraturgut meistens un bearbeitet in den Archivmagazinen liegt und für die Forschung leider nicht zugänglich ist.

Listina štirinajstih tituliranih škofov, ki podeljujejo odpustke obiskovalcem samostana sv. Marije pri Kostanjevici, izdana v Avignonu leta 1347.
Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin, Rep. II, št. 16